

дії, організаційні заходи або доручити органу дізнання провести додаткові оперативні заходи.

Аналіз оперативно-розшукових даних і результатів їх перевірки дозволяє перекоонатися в ступені їх достовірності й надійності захищеності каналів, якими вони отримані. Залежно від цього вирішується питання про те, де і коли він їх може використовувати при допиті підозрюваного.

У разі, якщо висновок про достовірність даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, носить вигаданий характер, вони можуть використовуватися при допиті, але додатково повинні бути продумані заходи, що забезпечують нерозголошення джерел їх отримання.

Слід мати на увазі, що незалежно від характеру достовірності й об'єктивності фактичних даних, отриманих з оперативно-розшукових джерел, слідчий не може оперувати безпосередньо на допиті тими з них, які отримані з джерела, який відомий тільки підозрюваному.

Найпоширенішим і дієвим засобом отримання правдивих показань підозрюваного в підробці або знищенні ідентифікаційного номера транспортного засобу є пред'явлення доказів при його допиті. При допиті підозрюваного, який займає стійку позицію протидії органу досудового розслідування, докази доцільно пред'являти в міру наростання, що викривають його вину. Пояснюється це необхідністю залишення допитуваного в невіданні щодо обсягу доказів, якими володіє слідчий. Кожний більш вагомий доказ, що пред'являється допитуваному, на наш погляд, схиляє його до висновку про недоцільність дотримуватися колишньої позиції. Пред'явлення відразу найбільш вагомому доказу нераціонально, оскільки якщо воно не допоможе подолати установку на брехню, то інші, більш слабкі, докази не вплинуть на підозрюваного. Крім того, допитуваний зрозуміє, що слідство не володіє іншими доказами його причетності до вчинення підробки або знищення ідентифікаційного номера транспортного засобу.

Пред'являти допитуваному всю сукупність доказів, які є в розпорядженні слідчого, доцільно лише в окремих випадках, коли це вже не може пошкодити результатам розслідування.

Окреслюючи викладене, слід звернути увагу на необхідність ґрунтовної фіксації ходу допиту, причому здійс-

нювати це слід і з використанням технічних засобів, яких сьогодні велика й різноманітна кількість (наприклад, на початку проведення і до закінчення слідчої (розшукової) дії включати цифрову відеокамеру (відеореєстратор), це дозволить надалі виключити ситуації, коли підозрювані починають говорити про те, що вони дали свідчення в результаті фізичного або психічного насильства, застосованого стосовно них. До того ж відомості, зафіксовані за допомогою технічних засобів, завжди є можливість використовувати не тільки на різних стадіях кримінального судочинства, а й при проведенні слідчих дій для викриття співучасників підробки або знищення ідентифікаційних номерів транспортного засобу, осіб, які надавали знаряддя, що використовувалися в протиправних цілях.

Література

1. Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Курс криминалистики / Под ред. Н.И. Порубова. - Минск: Вышэйшая школа, 2000. - С. 319.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Стаття 224. Допит. - [Електронний ресурс]: <http://pidruchniki.ws/1798060249361/pravo/dopit>.
3. Шепітько В.Ю. Допит: Науково-практичний посібник. - Х.: КримАрт, 1998. - С. 35.
4. Бахин В.П., Когамов М.Ч., Карпов Н.С. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы) / В.П. Бахин, М.Ч. Когамов, Н.С. Карпов. - Алматы: Өркениет, 1999. - С. 10.
5. Шурухнов Н.Г. Криминалистика: учеб. / Н.Г. Шурухнов. - М., Юрист, 2003. - С. 273.
6. Глазырин Ф.В. Психология следственных действий: учеб. пособие / Ф.В. Глазырин. - Волгоград, 1983. - С. 49.
7. Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. - К.: Атіка, 2005. - 496 с.
8. Никифорчук Д.Й. До питання використання результатів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві / Д.Й. Никифорчук // [Електронний ресурс]: <https://www.google.com.ua>.

Макаренко М.М.

здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 12.09.2014

УДК 343.985

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕГЛАСНОГО ПРОНИКНЕННЯ В ЗЛОЧИННЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Пеньков С. В.

Стаття присвячена розв'язанню проблем, пов'язаних з інформаційним забезпеченням негласного проникнення в злочинне середовище. У статті визначено принципи роботи з інформацією та етапи її опрацювання, запропоновано критерії систематизації інформації, визначені джерела інформації як складники інформаційного забезпечення та запропоновано підходи щодо придбання таких джерел і методики одержання, обробки й систематизації інформації, зокрема такі, як аналітичний пошук та економічний аналіз, оперативний пошук, аналітична розвідка тощо.

Ключові слова: оперативні джерела інформації, проникнення в злочинне середовище, інформаційне забезпечення.

Статья посвящена решению проблем, связанных с информационным обеспечением негласного проникновения в преступную среду. В статье определены принципы работы с информацией и этапы ее обработки, предложены критерии систематизации информации. Определены источники информации как составные части информационного обеспечения и предложены подходы относительно их приобретения и методики получения, обработки и систематизации информации, в частности такие, как аналитический поиск и экономический анализ, оперативный поиск, аналитическая разведка и т.п.

Ключевые слова: оперативные источники информации, проникновение в преступную среду, информационное обеспечение.

© С.В. Пеньков, 2014

Article is devoted to solving problems related to information support covert penetration in the criminal environment. The article defines the principles of working with information and its processing steps, proposed criteria organize information. The sources of information as part of the information provision and proposed approaches regarding their acquisition and methods of obtaining, processing and systematization of information, in particular, such as search and analytical economic analysis, real-time search, analytic intelligence, etc.

Keywords: *operational sources of information, the penetration in the criminal environment, information provision.*

Розв'язання проблем, пов'язаних з негласним проникненням у злочинне середовище, неможливе без упорядкування підходів до його інформаційного забезпечення (інформаційний - стосується інформації як сукупності відомостей або сигналів, що містяться де-небудь або що передаються від одного об'єкта іншому [3, 403]; *забезпечення* - дія за значенням забезпечити - 1) постачати щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; 2) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось [3, 280-281]).

Отже, інформаційне забезпечення негласного проникнення в злочинне середовище являє собою циркуляційний процес збирання, обробки, переосмислення й збереження інформації, висування гіпотез, що уможлиблює таке проникнення.

Інформація є чинником, що забезпечує існування систем і керування в них. Тому будь-які її дослідження відбуваються через пізнання управлінських систем, в яких вона циркулює [1, 123-124].

Інформацію, що циркулює в процесі застосування негласного проникнення в злочинне середовище, можна систематизувати за такими напрямками:

- *функціональне призначення*: визначає мету, завдання основні напрями вдосконалення й функціонування діяльності оперативних підрозділів із застосування негласного проникнення; забезпечує правове регулювання негласного проникнення; формує правосвідомість суб'єктів впровадження (така інформація може бути як зовнішньою так і внутрішньою. Її також можна поділити на офіційну (міститься в нормативно-правових документах; матеріалах про практику застосування встановлених норм; офіційних документах, які не є нормативними чи правозастосовними актами), доктринальну і звичайну); інформація про злочинне середовище, а також про осіб, схильних до вчинення злочинів;

- *тип зв'язків у системі оперативно-розшукової діяльності і зв'язку із зовнішнім середовищем*: прямий (каналами прямого зв'язку надходить, наприклад, інформація, що забезпечує правове регулювання негласного проникнення в злочинне середовище); зворотний (каналами зворотного зв'язку до суб'єкта керування надходить інформація, зокрема, про стан, структуру, динаміку злочинності, ефективність застосування оперативно-розшукових заходів проникнення в злочинне середовище, негласних слідчих (розшукових) дій);

- *матеріальна форма реалізації інформації*: закони; інші нормативно-правові акти органів влади; рішення суду; довідки; спеціальні повідомлення; меморандуми тощо;

- *спосіб утворення*: колегіальна; індивідуальна;

- *час і періодичність виникнення та обробки*: ін-

формація оперативна й поточна; про минулі, нинішні та майбутні події;

- *можливість використання*: разова; багаторазова;

- *межі фіксації*: повністю; частково;

- *обсяг додаткового опрацювання перед використанням*: первинна; проміжна; кінцева;

- *межі застосування*: з метою планування оперативно-розшукових заходів (негласних слідчих (розшукових) дій); використання в кримінальному судочинстві; для систематизації й накопичення з метою подальшого використання;

- *за обсягом*: повна; неповна;

- *за способом одержання*: вихідна інформація; у процесі перевірки вихідної інформації; у результаті аналізу вихідного ланцюга логічних висновків (гіпотеза).

Інформаційне забезпечення негласного проникнення в злочинне середовище передбачає наявність:

- джерел інформації (використання вже наявних, а також методика придбання нових джерел інформації);

- суб'єкта - споживача інформації, який визначає характер інформації згідно з цілям її використання;

- методик, що дозволяють систематизувати таку інформацію, надати їй форми й наповнити змістом, здатним задовольнити потреби споживача такої інформації.

Отже, вміння збирати, оцінювати та аналізувати дані щодо всіх сфер організованої злочинності, вчасно направляти відповідні інформаційні матеріали тим службам правоохоронних органів, які ними послуговуються, визначатимуть зміст інформаційного забезпечення негласного проникнення в злочинне середовище.

До джерел інформації як складової інформаційного забезпечення негласного проникнення в злочинне середовище належать: статистична звітність про результати боротьби зі злочинністю, матеріали, в яких містяться дані про оперативну обстановку, матеріали кримінального провадження, оперативно-розшукові справи, матеріали роботи з оперативними джерелами інформації; оперативні й довідкові обліки; автоматизовані банки даних оперативно-розшукового призначення тощо, а також зони кримінальної активності і ймовірного просочування оперативно значущої інформації.

Отже, можна вирізнити такі сектори інформаційного поля, що потребують оперативного втручання з метою інформаційного забезпечення негласного проникнення в злочинне середовище:

- інфраструктура злочинного середовища, що живить організовані злочинні формування й постачає резерви на їх поповнення;

- сфери та об'єкти, що становлять інтерес для організованих злочинних формувань (наприклад, банківські установи, сфери стягування податків і розподілення бюджетних коштів, біржі, банки, дилерські й брокерські контори, пункти прокату та лізингу, парабанківські установи, торгові дома, оптові, збутові й постачальні організації, Інтернет-ресурс, місця підпільного виробництва, переробки, система складських приміщень і т. ін.);

- сфера сімейно-побутових стосунків і "обслуговування" кримінального елементу (близькі й далекі родичі; торговельні об'єкти з престижними товарами; ресторани, кафе, казино, інші розважальні заклади; повії; постачальники наркотиків; працівники й завсідники більярдних; обслуговуючий персонал лазень, басейнів, спорткомплексів; масажисти, лікарі тощо).

Зміст інформації, що циркулює інформаційним полем, найрізноманітніший і потребує систематизації, а також аналізу (розпізнавальний критерій).

Відомо, що головним чинником, що визначає соціальне (зокрема кримінальне) значення групи (особи), є її діяльність. Звідси основними критеріями розпізнавання груп (їх учасників), які становлять оперативний інтерес, можуть бути найістотніші ознаки, що розкривають зміст їх реальних дій.

Отже, джерела інформації, використовувані в процесі застосування негласного проникнення в злочинне середовище, можна поділити на оперативні й гласні. Звідси вирізняються підходи до придбання таких джерел і методики одержання, обробки й систематизації інформації, зокрема такі, як аналітичний пошук та економічний аналіз, оперативний пошук, аналітична розвідка тощо.

Аналітичний пошук здійснюють безупинно, ґрунтуючись на так званій незалежній оцінці всіх матеріалів, отриманих у різні періоди. Аналізують факти, події, стосунки, зв'язки, взаємозалежність різних злочинних дій, не визначаючи кола обвинувачених. Такий аналіз не може вплинути на результати слідства й судові рішення, оскільки не надає доказів. Але він дозволяє виявляти ознаки організованої злочинності, межі її локалізації (параметри) й визначити напрями і зміст оперативно-розшукових заходів (негласних слідчих (розшукових) дій), необхідних для припинення цієї діяльності.

Різновидом аналітичного пошуку є *економічний аналіз* діяльності фірм, банків, підприємств та ін. Він уможливорює отримання вихідних даних про осіб, певним чином пов'язаних зі злочинними структурами, з'ясування "технології" функціонування злочинних формувань і надходження матеріальних цінностей та грошових коштів і основне - документування дій осіб, втягнутих у злочинну діяльність.

Метою *оперативного пошуку* є отримання інформації, що свідчить про наявність ознак організованої злочинної діяльності. Для цього застосовують усі тактичні можливості спеціальних оперативних підрозділів.

Оперативний пошук проводять у криміногенному середовищі у зв'язку з оперативним прикриттям території та об'єктів, що привертають увагу злочинних формувань, а також їх вивченням, під час спеціальних тактичних операцій.

У процесі застосування негласного проникнення в злочинне середовище інформаційними потоками (під інформаційним потоком у розслідуванні злочину розуміють накопичення інформації і її рух у напрямку, що забезпечує вирішення певних завдань [8, 18]) циркулює інформація, що: дозволяє обґрунтувати необхідність проведення негласного проникнення в злочинне середовище; забезпечує організаційно-тактичний аспект його застосування; набуває значення джерела доказів.

Крім того, у межах оперативного пошуку негласне проникнення в злочинне середовище застосовують і як засіб одержання необхідної розвідувальної інформації з наступним її аналізом, обробкою, формулюванням конкретних висновків для подальшого використання при плануванні оперативно-розшукових заходів.

На стадії роботи з джерелами інформації оперативний пошук поєднують з аналітичним. Первинні дані, одержувані оперативним пошуком, зіставляються з матеріалами аналітичного пошуку, і за цими результатами проводять тактичні операції та окремі розвідувально-пошукові заходи з метою виявлення злочинців і припинення їхньої

злочинної діяльності [6, 353-354].

У ході проведення негласного проникнення в злочинне середовище інформація, що надходить із різних джерел, може містити загальні відомості, що характеризують безпосередньо об'єкт, який становить оперативний інтерес, або бути такою, що прямо чи опосередковано вказує на причетність останніх до злочинної діяльності.

Досліджуючи способи руху інформації між членами злочинних груп, з позиції соціальної й кримінальної психології, вирізняють такі види зв'язку: *повний* - кожен член групи встановлює інформаційний зв'язок з кожним іншим її членом, будучи при цьому підконтрольним лідеру групи; *круговий* - рух інформації відбувається від лідера до члена групи по колу; *ланцюг* - розірване коло, тобто інформація від лідера рухається від одного члена до іншого так, що третій не знає, хто її передав другому, а другий - хто стоїть у четвертій ланці ланцюга; *коло* - тільки лідер має зв'язок з кожним із членів групи, інші між собою не спілкуються й часто зовсім не знають один одного; *коло зі стрижнем* - лідер тримає зв'язок з одним членом групи, а той самий, у свою чергу, - з усіма іншими; *комбінований* - лідер для передачі інформації членам групи користується двома чи більше зазначеними вище видами зв'язку [2, 143-145].

Такі запобіжні заходи, до яких удаються учасники організованих формувань, ускладнюють, а часто й унеможливають пряме одержання інформації з оперативних джерел, що забезпечує оперативно-розшукову тактику припинення злочинів, а також впровадження до них джерела інформації. Тому важливого значення набуває одержання опосередкованої оперативної інформації, що являє собою індивідуальну інтерпретацію інформації. Інакше кажучи, ідеться про інформацію, що просочується з "епіцентрів" кримінального середовища у сферу: об'єктів інфраструктури, що забезпечують функціонування злочинних технологій; інтимних зв'язків лідерів, членів організованих злочинних угруповань та їх прибічників; сімейно-побутових, родинних стосунків; дозвілля; "обслуговування" кримінального елемента.

Відтак тактично виправданим буде детальне вивчення всіх без винятку сфер спілкування виявлених фігурантів. Тому отримана в такий спосіб інформація матиме досить опосередкований характер. Але недооцінювати її не можна, оскільки: по-перше, при множинності й повторюваності збільшується її вірогідність, по-друге, що далі від активного злочинного середовища перебуває оперативне джерело інформації, то легше його конспірувати. Крім того, через опосередковане інформаційне поле можливе успішніше проведення оперативних комбінацій із впровадження в злочинні групи джерел інформації [2, 144-145].

Ступінь вірогідності інформації залежить від надійності джерел її одержання, тому стосовно них має застосовуватися шкала надійності й вірогідності, в основу якої можуть бути покладені такі ознаки: *надійність джерела* (абсолютна, звичайна, достатня, недостатня, сумнівна, не можна визначити); *вірогідність інформації* (підтверджується даними з інших джерел, імовірна, можлива, сумнівна, неправдоподібна) [4, 124-125].

Отже, традиційні програми одержання інформації, що використовують у звичайному оперативному пошуку (виявленні осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес), вдосконалюються, коло джерел інформації розширюється. До того ж поступово відбувається диференціація оперативних джерел інформації з метою одержання спеціалізованої оперативної інформації опе-

ративно-тактичного значення для вирішення цільових завдань негласного проникнення в злочинне середовище. Центральною організаційною ланкою при цьому слід визнати видову оцінку оперативної обстановки, що сприяє з'ясуванню реальних потреб не тільки в кількісному, а й, що головне, в якісному складі джерел інформації, неоднорідної за багатьма особистими, професійними й функціональними характеристиками. Власне, йдеться про моделювання джерел оперативної інформації.

Беручи за основу принципи роботи з інформацією, досліджені В. Плеттом, В. А. Некрасовим [7; 4], пропонуємо наступні етапи її опрацювання.

Етап 1. Загальне ознайомлення з проблемою, з'ясування необхідності інформаційної підтримки суб'єкта впровадження. Докладне ознайомлення з проблемою, а також зі супровідними обставинами (оперативна обстановка в регіоні, накопичений досвід роботи оперативного підрозділу, цілі, що стоять перед суб'єктом впровадження, загальний план цього заходу із забезпеченням терміну виконання, а також виконавців і основних джерел, що ймовірно можуть бути використані, тощо).

Етап 2. Визначення понять, щоб уникнути непорозуміння через різне їх тлумачення.

Етап 3. Накопичення фактів. Визначення критеріїв їх оцінки. Слід зауважити, що на цьому етапі про здобування інформації не йдеться.

Етап 4. Тлумачення фактів. Якщо коротко, це процес їх якнайповнішого вивчення й ретельної обробки. На цьому етапі також досліджують позитивні й негативні аспекти виконаної роботи, оцінюють, класифікують, аналізують і з'ясовують фактичні дані. За наявною інформацією складають діаграми, крім того, факти піддають статистичному аналізу тощо.

Етап 5. Побудова гіпотези. Витлумачивши наявні факти, формулюють робочі гіпотези, що зазвичай пов'язані з конкретними обставинами.

Етап 6. Висновки. На цьому етапі доводять чи спростовують робочі гіпотези та формулюють остаточні висновки, що є квінтесенцією будь-якого інформаційного документа.

Етап 7. Складання документа, що завершує роботу. Укладач інформаційного документа має чітко усвідомлювати те, про що він пише, і викладати свої думки в доступній формі, при цьому зазначаючи ступінь вірогідності кожного твердження.

Процес опрацювання інформації має послідовний характер, який іноді доцільно змінити. Наприклад, на етапі загального ознайомлення з проблемою спробувати уявити собі, який характер матиме документ, складанням якого закінчиться робота, і відповідно до цього накреслити орієнтовний план подальших дій.

Таким чином, інформаційне забезпечення негласного

проникнення в злочинне середовище складається з:

- *загального інформаційного забезпечення*: вивчення кримінального середовища, його інфраструктури та субкультури "законів", сфер впливу (ці завдання входять до компетенції інформаційно-аналітичних підрозділів, а також підрозділів оперативного й аналітичного пошуку); створення спеціалізованих інформаційних систем для збереження й обробки інформації, що надходить; добір, навчання й підготовка суб'єктів проникнення тощо;

- *спеціального інформаційного забезпечення*, що передбачає вивчення й оцінку: оперативно-розшукової ситуації з позиції необхідності впровадження, визначення його цілей і завдань; об'єкта впровадження, його структури та ієрархічної будови; спрямованості та змісту злочинної діяльності формування; а також формування висновків із зазначенням вимог, яким має відповідати такий суб'єкт, сфери й можливостей його проникнення, факторів ризику, наявності спеціальної підготовки.

Література

1. Green L. The work undercover. - Florida, 1989. - 96 p.
2. Бирюков Г.М. Основы оперативно-тактического обеспечения раскрытия подразделениями уголовного розыска преступлений, совершаемых группами лиц, имеющими признаки организованных преступных групп: Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. - К., 1999. - 285 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. - К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. - 1440 с.
4. Некрасов В.А. Проблемы негласного проникновения в преступную среду: Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. - Х., 2001. - 303 с.
5. Некрасов В.А., Бірюков Г.М., Корсун С.І. Проникнення в злочинне середовище: організаційно-тактичні основи: Монографія / РВВ МВС. - К., 2004. - 196 с.
6. Основы борьбы с организованной преступностью: Моногр. / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. - М.: ИНФРА-М, 1996. - 400 с.
7. Плетт В. Стратегическая разведка. Основные принципы. - М.: Издательский дом ФОРУМ, 1997. - 375 с.
8. Сулейманов Д.И. Концептуальные основы использования информации при раскрытии преступлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Ун-т им. Т.Г. Шевченко. - К., 1997. - 44 с.

Пеньков С.В.

*в. о. заступника начальника - начальник слідчого управління фінансових розслідувань Головного управління Державної фіскальної служби України в Дніпропетровській області
Надійшла до редакції: 07.10.2014*